

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **"Сенсорна інтеграція як засіб корекції мовлення у дітей з
порушеннями мовленнєвого розвитку"**

Виконала студентка 2 курсу, групи KorL1–M18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
"Логопедія. Спеціальна психологія"
Бобишева Ірина Ігорівна

Керівник:
Константи́нів О. В., кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії та спеціальних
методик

Рецензент:
Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2019р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	6
1.1 Поняття "сенсорна інтеграція" у корекційній педагогіці	6
1.2 Значення сенсорної інтеграції у розвитку мовлення дітей дошкільного віку	17
1.3 Особливості застосування методу сенсорної інтеграції в роботі з дітьми з порушенням мовлення	37
РОЗДІЛ 2 ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ	41
2.1 Констатуючий експеримент	41
2.2 Аналіз отриманих результатів	50
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ	68
3.1 Система роботи по включенню сенсорного компонента в навчальну діяльність дітей з порушенням мовлення	68
3.2 Результати формувального експерименту	78
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕД	86

ВСТУП

В останні кілька років різко зросла кількість дітей, у яких є різні проблеми розвитку мовленням. Однією з причин порушень мовленнєвого розвитку пов'язані з проблемами переробки сенсорної інформації. Пізнання навколишнього світу починається з відчуття і сприймання. Чим багатші відчуття і сприймання, тим ширше і багатогранніші будуть отримані дитиною відомості про навколишній світ. Успішність розумового, мовленнєвого і фізичного розвитку в значній мірі залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто від того, наскільки абсолютно дитина чує, бачить, відчуває навколишній. Чуттєве пізнання зовнішнього світу - найважливіша ланка в системі пізнавальної діяльності дитини, необхідна передумова інтелектуального та мовленнєвого розвитку. Дослідження, проведені зарубіжними та вітчизняними психологами (Н. Гаврилова, І. Мартиненко, С. Конопляста, Є Соботович, Д. Аерс тощо), показали, що значна частина труднощів, що виникають у дітьми з порушенням мовлення в ході початкового навчання, пов'язана з недостатньою точністю і гнучкістю сприймання. В результаті виникають спотворення в сприйнятті словесної інформації, в написанні букв, у структурі малюнка, неточності у виготовленні аплікацій тощо. Трапляється, що дитина не може відтворювати зразки рухів на заняттях фізичною культурою.

Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку з порушенням мовлення відрізняється якісним своєрідністю. У дітей зір і слух фізіологічно збережені, однак процес сприймання, який є компонентом сенсорного розвитку, дещо ускладнений - знижений його темп, звужений обсяг, недостатня точність сприймання (зорового, слухового, тактильно-рухового). Знижена швидкість виконання перцептивних операцій. Утруднена орієнтовно-дослідницька діяльність, спрямована на дослідження властивостей і якостей предметів. Необхідна більша кількість практичних проб і примірювання при вирішенні наочно-практичних завдань. Крім добре відомих п'яти відчуттів: зору, слуху, смаку, дотику і нюху, існує ще два підсвідомих почуття, які однакові важливі:

почуття руху (вестибулярна система) і почуття положення тіла (проприоцепція). Ці два почуття працюють разом підсвідомо, посилаючи сигнали в мозок, де інформація обробляється, організовується і використовується. Іншими словами, це адаптаційна реакція, що служить для виконання певної дії, прийняття відповідного положення тіла. Чим правильніше працюють сенсорні системи, тим більше достатньої інформації отримує мозок і видає більше адекватних відповідей. Якщо з якихось причин інтеграція слабка, і мозок не може отримати достатню кількість знань і дати адекватну відповідь, це може привести до проблем з мовленням та загальним розвитком.

Аналіз впливу сформованості сенсорної інтеграції дитини на процес соціальної адаптації дитини й здатності до навчання відображено у дослідженнях А. Заплатинської, Н. Антохіна, Л. Ковальова висвітлюють питання використання методів сенсорної інтеграції в роботі з дітьми, що мають порушення зору. Т. Скрипник розкриває питання застосування методу сенсорної інтеграції як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. Питання впровадження поняття сенсорної інтеграції у наданні корекційних послуг дітям з особливими потребами та шляхи використання цього терміну у міжгалузевих дослідженнях, впровадження його у психолого-педагогічній діяльності порушення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами розкривають Т. Фаласеніді, М. Козак.

У зарубіжних дослідженнях О. Декролі, М. Монтесорі, Ф. Фребель, Айрес Е. Джин, С. Барон-Коен, П. Болтон, Улла Кіслінг і ін. визначається істотна роль сенсорного виховання як найважливішим завданням повноцінного розвитку як дошкільника, так і дитини шкільного віку, так і у вітчизняних представників даної галузі науки.

Мета дослідження: розробка методики формування у дошкільників з порушенням мовлення знань про предмети навколишнього середовища засобами сенсорної інтеграції та апробація її на практиці.

Завдання дослідження:

1. вивчити психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження;

2. провести констатуючий експеримент і проаналізувати отримані результати;

3. розробити структуру і зміст формуючого експерименту.

Предмет дослідження: особливості формування у дошкільників з порушенням мовлення знань про предмети навколишнього середовища засобами сенсорної інтеграції.

Об'єкт дослідження: процес формування у дітей з порушенням мовлення знань про предмети навколишнього середовища засобами сенсорної інтеграції.

Методи дослідження:

- теоретичні: теоретико-критичний аналіз психологічної, педагогічної та методичної літератури щодо проблеми дослідження, порівняння, систематизація, узагальнення здобутої інформації з проблеми вивчення;

- емпіричні: аналіз методики діагностики порушень голосу та дихального апарату у педагогів.

- статистичні: аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та систематизації теоретичних відомостей про використання методу сенсорної інтеграції для розвитку словникового запасу у дітей з порушеннями мовлення.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання методу сенсорної інтеграції для розвитку словникового запасу у дітей з порушеннями мовлення.

Організація дослідження: Дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти № 48 комбінованого типу «Гніздечко» м. Ченівці.

Структура роботи: робота складається зі вступу трьох розділів, висновків та списку використаних джерел у загальній кількості 70, додатки.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження проблеми вивчення сенсорна інтеграції як засобу корекції мовлення у дітей з порушеннями мовлення були встановлені наступні висновки:

1. Аналіз наукової та методичної літератури з теми дослідження показав, що сенсомоторний розвиток дитини передбачає формування повноцінного сприймання оточуючої дійсності, слугує основою пізнання світу. Сенсомоторний досвід та інтеграція отриманих відчуттів виступають передумовою для формування психічних функцій, які мають першочергове значення для подальшого розвитку мовлення. Успішність розумового, фізичного, естетичного розвитку значною мірою залежить від рівня інтегрованості відчуттів, тобто від того, наскільки добре дитина сприймає зорову інформацію, звукові подразники, відчуває світ на дотик.

2. Визначено значну своєрідність сенсомоторного розвитку у дітей з порушенням мовлення, а саме: формування будь-якого рівня зорового відображення порушено (зорові образи у таких дітей збіднені, часто деформовані і нестійкі). Вихованці логопедичної групи з труднощами виділяють в об'єкті складові його частини, пропорції, своєрідність будови, часто «втрачають» важливі деталі, не завжди точно розпізнають колір та відтінки. В процесі пізнавання об'єктів і явищ, знайомих на основі досвіду, діти з ЗНМ впізнають предмет за загальними характеристиками, ототожнюють предмети за однією істотною ознакою, що має деяку схожість, що призводить до неточності уявлень про навколишню дійсність.

3. Дослідження показало, що у дошкільнят з загальним недорозвитком мовлення II рівня недостатня сформованість словникового запасу виявляється в обмеженості обсягу активного і пасивного словника, у труднощах пов'язаних з асоціаціями за істотною ознакою, у визначенні синтагматичних зв'язків. Діти не можуть підібрати правильно слова і дуже часто відмовляються від виконання завдань.

Найбільш характерною особливістю словника дітей є неточність вживання слів, яка проявляється у вербальних парафазах (словесних замінах). Заміни, наприклад, прикметників свідчать про те, що діти не виділяють істотних ознак, що не диференціюють якості предметів. Підтвердилося і те, що у дошкільнят з ЗНМ II рівня вказує на недостатню сформованість словникового запасу, що проявляється у якісних і кількісних особливостях окремих параметрів (обсягу, рівня сформованості асоціативного потенціалу слова, рівня розвитку синтагматичних зв'язків).

4. Збагачення словникового запасу у дошкільників з ЗНМ II рівня на основі методу сенсорної інтеграції проводиться за наступними напрямками: в процесі розвитку зорових, кінестетичних, слухових, нюхових, смакових уявлень. Результати дослідження показали, що у дітей з ЗНМ II рівня словниковий запас збільшився, середній рівень зріс на 10 %, а низький рівень – знизився на 10 %. Дослідження словникового запасу засвідчує, що використання іменників зросло на 11%, використання прикметників, що позначають форму, колір, розмір, смак зріс на 10%, використання дієслів зріс на 10%. Покращились вміння виділення істотних ознак предметів, проте, у дітей з загальним недорозвиненням мовлення II рівня, виникали труднощі з відповідями на питання, пов'язані з асоціаціями за якостями характеру наприклад: «про кого ми скажемо злий? - конячка, зайчик»).

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення є розробка комплексів індивідуальних дидактичних вправ по формуванню пасивного і активного словникового запасу на основі методу сенсорної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алалия. Афазия : Пособие для логопедов / под ред. Л. С. Волкова. – М. : Владос, 2003. – С. 189–198.
2. Алексеева М.М. Речевое развитие дошкольников: Пособие для студентов средних педагогических заведений. / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – М.: Издательский центр «Академия», 1999.
3. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. / П.К. Анохин. – М.: Наука, 1973.
4. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей. / А.Г. Арушанова. – М.: Мозаика – Синтез, 1999. – 270с.
5. Ахутина Т.В. Нейропсихологический подход к коррекции трудностей обучения / Т.В. Ахутина, Н.М. Пылаева // Нейропсихология сегодня. – М.: Изд-во МГУ, 1995. - С. 160 – 170.
6. Блінова Г. Й. Подолання мовленнєвих вад дітей: У 2 ч. / Г. Й. Блінова. – К. Благовіст, 2005. – Ч. 1. – 288 с.
7. Битова А.Л. Формирование речи у детей с тяжелыми речевыми нарушениями: начальные этапы работы. / А.Л. Битова. // Особый ребенок: исследования и опыт помощи: Научн. – практич. Сб. Вып. 2. – М.: Центр Лечебной диагностики, 1999. – с. 44 – 52.
8. Волковская Т.Н. Психологические особенности дошкольников с общим недоразвитием речи // специальная психология. - 2008. - №3. - С.37-47.
9. Волковская Т.Н., Юсупова Г.Х. Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи. — М., 2004. – 104с.
10. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно-методическое пособие / Г.А. Волкова. - СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2006. - 144с.
11. Волкова, Л.С. Логопедия: Учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических ВУЗов. 5-е издание, переработанное и дополненное. / Л.С. Волкова. – Издательство «ВЛАДОС», 2009.- 703с.

12. Вступ до спеціальності: Логопедія: навч. посібник / І.М.Омельченко, В.В.Тарасун, Л.О.Федорович. – Кременчук: Християнська зоря, 2011. – 416 с.
13. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей. / Н. С. Гаврилова. Монографія. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк- Сервіс», 2011. – 200 с.
14. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи: учебное пособие/ А.Н. Гвоздев – М.: Детство–Пресс, 2007. – 472с.
15. Дедюхина Г. В., Кириллова Е. В. Учимся говорить. 55 способов общения с неговорящим ребенком.— М.: Издательский центр «Техинформ» МАИ, 1997. – 88 с.
16. Дідкова Л. М. Теоретичне обґрунтування проблеми загального недорозвинення мовлення: історичний аспект / Л. М. Дідкова // Збірник наукових праць Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Вип. XV. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 127-132.
17. Дубова Н.В. Обособенностях навыков общения дошкольников с ОНР // Логопед в детском саду. - 2006. №3 - С.36-38.
18. Дудьев В.П. Невербальная коммуникация и её развитие у дошкольников с общим недоразвитием речи в системе коррекционно-педагогического воздействия// Практическая психология и логопедия. - 2007.- №1. - С.17-21.
19. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников, М., 1999. – 320 с.
20. [Захарова О. Б.](#) Коррекция алалии: упреждающее воздействие на нарушенную речевую и психоречевую предпосылку / О. Б. Захарова // Дошкольное воспитание : научно-методический журнал. – 2012. – № 12. – С. 89–96.
21. Зелінська-Любченко, К. О. Теоретичні засади вивчення проблеми моторної алалії: історичний аспект / К. О. Зелінська-Любченко // Логопедія: науково-методичний журнал. – 2016. – № 9. – С. 29–34.
22. Июдина Л.В. Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи // логопедия сегодня. - 2007. - №3.- С. 44-50.

23. Калягин, В.А. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. / В.А. Калягин, Т.С. Овчинникова. — М.: Академия, 2006. — 320 с
24. Кириллова Е.В. Безречевые дети: особенности психолого-педагогической характеристики. Научно-методический журнал «Логопед» /2012. — №3. — С.19-25.
25. Ковшиков В. А. Экспрессивная алалия и методы ее преодоления . — СПб.: КАРО, 2006. — 304 с.
26. Козлова В.А., Максименко В.С. Навчально-методичний посібник: Фронтальна робота з усунення лексико-граматичного недорозвинення мовлення у дошкільників / В.А. Козлова, В.С. Максименко. — Кіровоград: Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2005. — 91 с.
27. Коломинский Я. П., Панько Е. А., Игумнов С. А. Психическое развитие детей в норме и патологии: психо логическая диагностика, профилактика и коррекция. — СПб.: Питер, 2004. — 480 с.
28. Конопляста С. Ю. Розвиток дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння. Теорія та практика: Монографія. Київ.—НПУ імені М.П. Драгоманова. 2008. — 212 с.
29. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак; за ред. М. К. Шеремет. — К.: Знання, 2010. — 294 с.
30. Корнев. А. Н. Основы логопатологии детского возраста. Клинические и психологические аспекты / А.Н. Корнев. — СПб, 2006. — С. 195.
31. Корнев. А. Н. Системный анализ психического развития детей з недорозвитием речи / А.Н. Корнев. — СПб, 2007. — 36 с.
32. Кривоніс М. Л. Сенсорний розвиток : з досвіду роботи / М.Л.Кривоніс, О.Л.Дроботій. — Х. : Видавництво «Ранок», 2012. — 256 с.
33. Кривоніс М. Л. К77 Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 5–6(7) років/Авт.-упоряд. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. — Х.: Видавництво «Ранок», 2012. — 256 с.
34. Лалаева Р. И. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова. — СПб. : СОЮЗ, 1999. — 160 с.

35. Левина Р.Е. Изучение неговорящих детей (алаликов) – В кн.: Хрестоматия по логопедии. / Под ред. Л. С. Волковой, Т. П, 1997 – С. 23-32.
36. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К.Шеремет. - К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. - 672 с.
37. Логопсихологія : навчальний посібник / [С. Ю. Конопляста](#), [Т. В. Сак](#) . – Київ : Знання, 2012 . – 293 с.
38. Лурия А.Р. Высшие корковые функции и их нарушение при локальных поражениях мозга. / А.Р. Лурия. – М.: Изд – во МГУ, 1969. – 504с.
39. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія / І. В. Мартиненко . – К.: ДІА, 2016. – 308 с.
40. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – Вид. 3-є, перер. та доп. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. – 312с.
41. Машковська Т. О. Обстеження дітей із загальним недорозвитком мовлення // Дефектолог. - 2008. - №2. - С. 7-21.
42. Метиева Л.А. Сенсорное воспитание детей с отклонениями в развитии. Сборник игригровых упражнений. / Л.А. Метиева, Э.Я. Удалова, - М.: Книголюб, 2008. – 128с.
43. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Классификация психических и поведенческих расстройств. Клинические описания и указания по диагностике (МКБ – 10/ICD – 10) / Перевод на рус. язык под ред. Ю.Л. Нуллера, С.Ю. Циркина. – К. : Вид-цтво «Факт», 1999. – 272 с.
44. Миненкова, И.Н. Обеспечение сенсорной интеграции в коррекционно-развивающей работе с детьми с тяжёлыми и или множественными нарушениями психофизического развития. – Мн: УО БГПУ им. М. Танка, 2007. – С. 86-92. /

Шостак В.И., Косенков Н.И. Психофизиология восприятия: как человек воспринимает мир и свое тело. СПб.: РОСК. 2001. – 136 с.

45. Мозгова Т. В. Виправлення вад вимови фонем у дітей із загальним недорозвитком мовлення// Дефектологія.- 2004. № 1 - С.43-45

46. Ньюмен С. Игры и занятия с особым ребенком. Руководство для родителей. / С. Ньюмен. – Теревинф, 2004.

47. Пахомова Н. І. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку з тяжкими вадами мовлення // Дефектологія.- 2005. № 3 - С. 48-50.

48. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Юлія Валентинівна Рібцун. – К. : Освіта України, 2010. – 292 с.

49. Сенсорне виховання в дитячому садку: Посібник для вихователів / Под ред. М.М. Подд'якова, В.М. Аванесова. - 2-е вид., Испр. і доп. – М.: Просвещение, 2001. – 192 с. 188. Сенсорне виховання дітей раннього віку через сприйняття кольору / / Перші кроки: (Модель виховання дітей раннього віку). – М.: 2002.– с. 303-310.

50. Сенсорні здібності малюка: Ігри на розвиток сприйняття кольору, форми і величини у дітей раннього віку: Кн. Для вихователів дет саду і батьків. - М.: Просвещение: АТ «Учеб. літ. », 1996.– 186 с.

51. Сприймання інформації нервовою системою. Сенсорні системи.
pti.kiev.ua/uroki/uroki9/111-rozrobki-urokuv-do-temi-spriijnjattja-informaciyi.html.

52. Соботович Е. Ф. Особенности психического и речевого развития детей с моторной алалией / Е.Ф.Соботович, М.В. Рождественская // Питання дефектології. – К. , 1975. – Вип 10. – С. 70–86.

53. Соботович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией) : учеб. пособие для студентов. – М. : Классикс-Стиль, 2003. – 160 с.

54. Стребелева Е. А. Психолого-педагогическая диагностика развития детей раннего и дошкольного возраста / Е.А.Стребелева, Г.А.Мишина, Ю.А.Разенкова // М.: Просвещение, 2004. – 164с.
55. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. / В. В. Тарасун. – 2-е вид. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 392 с.
56. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна допомога дітям раннього віку з особливостями в розвитку: Монографія. – К.: 2012. – 398 с.
57. Тарасун В. В. Формування мовної особистості - новий напрям логопедичної роботи// Дефектологія.- 2007. № 4 - С. 3-11.
58. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення / В.В. Тищенко // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип.4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – С.3-18.
59. Тищенко В. В. Моторна алалія у контексті психолого-педагогічних досліджень / В. В. Тищенко // зб. наук. праць Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за редакцією О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – вип. XV. Серія: соціально- педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – С. 181–186.
60. Филочева Т.Б. Основы логопедии / Филочева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г. В. – М. : Просвещение, 1989. – 223 с
61. Филочева, Т.Б. Психолого-педагогическая характеристика детей с общим недоразвитием речи // Логопедия. - 2006. - №2. - С. 57-68.
62. Формування сприйняття у дошкільника / Под ред. А.В. Запорожця, Л.А. Венгера. - М.: Просвещение, 1990 - 280 с.
63. Венгера. - М.: Просвещение, 1990 - 280 с.
64. Череди́ненко Н. В. Горбачова Д. М. Формування фонетико-графічної грамотності у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання: Навчально-методичний посібник. – К.: ДІА, 2016. – 212 с.
65. Чиркина Г.В. Методы обследования речи у детей: Пособие по диагностике речевых нарушений / под ред. Г.В. Чиркиной. – 4-е изд., доп. – М.: АРКТИ, 2005. – 240 с.

66. Шаховская С. Н. Лалаева Р. И. Логопатопсихология: учеб. пособие для студентов / под ред. Р.И. Лалаевой, С.Н. Шаховской. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, Москва, 2011. – 285с.
67. Шеремет М.К., Коломієць Ю.В. Нейропсихологічні засади формування мовлення удітей із ТПМ // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. III. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. – С. 384-392.
68. Philosophy for children /Р4С М. Ліпман (Філософіядлядітей)
<http://obozrevatel.com/author-column/53790-sistema-obrazovaniya-yuzhnoj-koreiformiruet-otvetstvennyih-grazhdan.htm>.
69. Sahin, Ned T., et al. Sequential processing of lexical, grammatical, and phonological information within Broca's area. *Science* 326.5951 (2009): 445-449.
70. Watkins K., Paus T. Modulation of motor excitability during speech perception: the role of Broca's area // *Journal of Cognitive Neuroscience*. – 2004. – Т. 16. – №. 6. – С. 978-987